

Лайам О'Флягерти

С У Д*)

В Чортовій ямі скрізь бігали щурі. Вони не зважали на вартового, який, туди й назад, міряв кроком кам'яну підлогу довгого коридору, ні на гупання його закаблуків, що голосно лунало в порожній тиші. Краплі води збирались поволі на мурованій стелі і падали з мягким хлюпанням на кам'яну підлогу. Ніщо, крім вештання щурів, плюскоту води та кроків вартового, не нарушувало тиші.

Чортова яма, в якій Революційна Організація мала намір впорядити допит зприводу смерти Френсіса Джозефа Мак Філіпа,¹⁾ була колись панською пивницею. Руїни палацу ще стояли над нею. Але в околиці давно вже ніхто не памятав кому той будинок колись належав. Два горішні поверхи завалилися. Сіни посередині палацу були завалені грузом. Навколо них ще було кілька напівзруйнованих кімнат. Часом діти бавилися там, або картярі грали по неділях за гроші. Більш ніхто туди не навідувався. Але в льоху під руїнами часто збиралися члени організації.

З глибини сіней широкі кам'яні сходи вели в пивницю. Вздовж неї вів довгий рівний коридор, в який по обидва боки відчинялися кімнати. В першій, ліворуч від сходів було шестеро людей. Це була сторожа. Всіх їх було семеро, разом із вартовим. Вони стояли, або сиділи на підлозі по-під стінами; поверх дощевих плащів у всіх були револьвери на ремінних псясах. Засвічений ліхтар стояв на підлозі посередині кімнати. Обличчя, освітлені ліхтарем, були худорляві й бліді. Слідуюча кімната була приготована для слідства. В ній стояв невеликий стіл покритий кінською попоною. Кілька невеликих деревляних ослонів стояло тут і там, а праворуч від стола невеликий столик з кріслом перед ним. Із стелі звисала велика лампа. Вона дещо освітлювала кімнату і видно було, як на стінах блищала вогкість. По обох сторонах східних дверей стояли два високі, стрункі вартові.

По той бік коридору, ще далі від сходів сидів на лаві в іншій кімнаті Моліген.²⁾ Його три вартові сиділи проти нього, теж на лаві з револьверами в руках.

Світло від великої лампи розливалось по коридорі. Воно досягало трьох нижніх ступнів на сходах. Поза тим і попід стелею коридору була чорна п'тьма.

*) З роману „Доношик“.

¹⁾ Ірландський революціонер, одна з постатей роману, введена в руки англійської влади своїм товаришем, в той час, як прийшов у відвідини до своєї матері. Ред.

²⁾ Один з привезених на допит, був. член організації. Ред.

В найдальшому кінці коридору можна було бачити контури дверей. Це були важкі дубові двері, дуже старі. Колись за тими дверима була герметично замкнена частина пивниці, де власник тримав найкращі вина. Знадвору до цього льоху були спустні двері, крізь які вкочували барила з вином. Тепер цю частину пивниці вживала організація для своїх в'язнів. Вгорі в дверях, щоб в'язні не подушилися, для доступу повітря була прорубана чотирикутна дірка.

Три хвилини по першій. Троє мужчин, одягнені в довгі дощеві плащі, м'яккі капелюхи, в масках, зійшли по сходах. Вартовий їх відразу окликнув. Один з них недбало буркнув йому гасло. Вартовий ударив в дах. Вони швидко пішли вздовж коридору і ввійшли в кімнату для допиту. Вартові коло дверей випростувалися і засалютували. Посідали коло стола. Один з них, що сів посередині, кинув на стіл торбину і позіхнув. Всі запалили цигарки і почали розмову втомленими, сонними голосами, ледви розтуляючи уста. Це були три члени Центрального Виконавчого Комітету призначені судьями на допиті.

Двацять хвилин по першій командант Дан Галагер зійшов по сходах на долину з Мері Мак Філіп.³⁾ На ній був темний возняний плащ з поясом, застібнутий під шию. Вона злякано розглянулася навколо. Галагер мусів вести її під руку, піддержуючи правою рукою. На окрик вартового, вона стала як вкопана, скрикнула й затулила руками уста. Галагер почав пошепки заспокоювати її. Тремтячи й хапаючи його за руку, вона дала вести себе в кімнату для слідства. Він посадив її на лаву і підійшов розмовляти до членів Виконавчого Комітету, які сиділи, не звертаючи на них жадної уваги.

Двацятьп'ять по першій на сходах вгорі почувся захриплий голос, що вигукував слова п'яницької пісні, тоді як інший голос, притишений сердито його спиняв. Раптом розітнувся несамовитий вереск, проклони, грюк наче від важкого тіла, під яким з тріском щось заломилося і Джипо⁴⁾ скотився по сходах дотолу. Він зсунувся на спині з розкиданими руками й ногами, хапаючись за порожнє повітря і важко гупнув на підлогу. Підвівся із зусиллям і сів. Тоді голосно зареготався.

Сторожа кинулась з усіх боків до нього з револьверами наготові так швидко, немов довгий час нетерпляче сподівалася, що він з'явиться в такий незвичайний спосіб. Але, побачивши як він сидів, з малим круглим пошарпанним капелюхом, що зсунувся йому на очі і реготався, вартові спинилися і позасували револьвери знову в кобури.

³⁾ Сестра виданого владі. Р е д.

⁴⁾ Герой роману, свідок на допиті, був член революційної організації. Р е д.

— Гело, хлопці! — гукнув Джипо. — Осьде й я. Чогож ви витріщилися? Я готов покласти кожного з шістьох. Котрий перший?

Підтягши під себе один закаблук він раптовим рухом підвівся на ноги. Став посеред них, головою вищий за всіх. Вони відступили. Молголенд, що в той час сходив, шкандибаючи по сходах, на долину, тримаючись рукою за праве око, відскочив злякано набік, як Джипо встав на ноги, штовхнувши його правим плечем. Двох із сторожі підхопили Молголенда, як той стратив рівновагу. Підійшов Галагер, перед яким сторожа розступилася.

— Що тут сталося? крикнув він. Вартові, на місця, швидше! Ну, Джипо? Що тобі таке?

Джипо голосно кланцнув закаблукми і засалютував. Салютуючи злегка заточився. Обличчя його, п'яне до нестями, конвульсивно рухалося, але він мовчав. Виходячи з борделю, він не брав шарфа. Засмалена шия була відкрита, м'язи на ній виставали, мов ребра на схилі гори. Мотнувши головою, він насадив капелюх на своє місце і переступив з ноги на ногу. Тоді хрипко і беззвучно засміявся.

— Ми вдвох, капітане, — сказав він із п'яною усмішкою, — ого! Ми їх всіх приборкаємо, ні?

Галагер весь цей час не спускав з нього очей. Обличчя в нього було непорушне. Мовчки він повернувся до Молголенда.

— Що вам з оком, Бартлей?

— Він не вступивсь мені з дороги, перебив Джипо, — виступаючи на крок вперед і плещучи по батьківськи Галагера по плечу. — Не вступивсь мені з дороги, от я й трапив йому навідмах рукою в око. Тільки й всього. Нехай прикладе шматок сирого мяса, і загоїться. Не турбуйтеся ним команданте.

Галагер відвернувся з подражненим рухом руки і пішов назад до кімнати для допиту. Молголенд зиркнув на Джипо з лютою ненавистю в погляді. Джипо розглянувся нахабно навколо випинаючи груди.

— Нолен!⁵⁾ — крикнув Галагер, повертаючись на дверях кімнати для слідства, — ідіть в оту кімнату, онде по той бік коридору. Третя праворуч. Так. Чекайте там поки вас закличуть, чуєте?

— Добре, команданте. Чую. У-у! Проклята стіна! Уступись з дороги, бо...

Джипо пішов вздовж коридору заточуючись і сопучи. Знову наткнувся на стіну і хрипко засміявся горлом, не розтуляючи уст. Тоді попростував до кімнати, де сидів Моліген із своєю сторожею... Коли він увійшов до тої кімнати, Галагер кивнув на Молголенда. Молголенд підійшов.

⁵⁾ Джипо.

Обидва зникли в кімнаті для допиту. Вартові поставали біля дверей. Вони стояли по обох боках обличчям звернені до коридору, з револьверами в руках. Слідство почалося.

Джипо сів важко на лаві поруч з Молігеном. Сидів кілька хвилин, спершись руками на коліна і втопивши погляд на підлогу перед собою, сопів і насупив вистаючі брови. Тоді підвів голову і розглянувся навколо. Придивився до вартових і пізнаючи їх, мотнув головою до кожного. Вони відповіли але непривітно. Тоді глянув на скоцюрблену постать Молігена і з зачудуванням витріщився на нього. Почухав потилицю, зняв капелюх і, трохи заклопотаний, почав бити ним собі об холяви, немов витріплюючи з нього порох. Тоді знову вложив його на голову. Простяг праву руку, щоб торкнутися Молігена за плече, але раптом відтягнув її назад. Скочив з проклоном на ноги і став перед Молігеном; від віддиху груди ходили йому ходором.

— Молігене! — зашепотів він хрипко, але голосно: — Гей, що ти тут робиш? Гей, Молігене!

Моліген не поворухнувся й на хвилину, сидів на лаві широко розставивши ноги, поклавши на коліна руки долонями догори і схиливши на руки голову. Його невелика виснажена постать вкрита була важким чорним плащем, що незастібнутий висів на ньому, а поли волочились на підлозі. Капелюх його лежав долі коло нього так, очевидно, як упав з голови. Чорний розкуйовджений чуб був вогкий. Він важко підвів голову і глянув на Джипо. Обличчя мав жовте, з запалими щоками, великими чорними сумними очима, великими устами з рівними жовтими зубами. Уста були широко розкриті. Погляд мутний а очі налиті кровю. На цю постать, знищену сухотами, страшно було дивитися. Джипо глянув і злякався. В його малих оченятах засвітився переляк.

— Моліген, — зашепотів він, — чого ти тут? Чоловіче добрий, чому ти не в ліжку? Хіба можна недужому бути в цю пору надворі?

Моліген дивився байдужо на Джипо так немов не чув і не бачив його. Тоді помалу голова його знову впала на руки. Він здригнувся й сидів тихо.

Джипо тихо підійшов до нього. Нахилився й торкнувся його плеча, немов щоби потішити його, або висловити співчуття. Та ледви рука його діткнулася Молігена, як він з проклоном одсмикнув її назад. Під впливом цього дотику в його голові виникли раптом усі події цього вечора. Він виразно пригадав собі як у шинку вказав Галагерові на Молігена, як на того, що видав Мак Філіпа.

Він оглянувся обережно на вартових. Їх погляди блукали несуважно по кімнаті, звичайні погляди людей, що занудилися під примусом дисципліни. Вони абсолютно не цікавилися ні Джипом, ні Молігеном. Джипо сів знову.

Схопив голову в руки. Стиснув з усієї сили череп у великому зусилі опанувати свої думки.

Зо три хвилини сидів отак напруживши усю силу, щоби перемогти хміль. Сам він ледви відчував своє напруження. Інстинкт остеріг його проти небезпек, що були перед ним; інстинкт, що прокинувся від дотику до Молігенового тіла. Хміль робив скажений опір. Невпинні хвилі п'яної безтями бурхали в нім; здаймаючись в грудях, сягали в голову, достоту як морські буруни, що б'ються об стрімку скелю. В голові гуло й коливалося. Очі блимали. Язик теліпався й хотів кричати, співати, реготатися. Безтямна веселість сповнювала його, веселість, яка не походила від нього самого, але від якоїсь чужої істоти, що тимчасово заволоділа його тілом. Як стискав руками голову міг відчувати свою люту ненависть до тої чужої істоти в собі. То був його ворог. Він мусить перемогти його.

Нарешті відчув як хміль помалу слабшав, як слабшав біль вночі. Він не зовсім зник, але його вплив змінився. Замість бути скаженим, галасливим, веселим, він почав робитись хитрим, обережним, сторожким, завзято сильним. Голова його охолола й заспокоїлась. Здавалося стала раптом твердою, мов криця так, що він майже відчував фізичний біль тиснення твердого черепа на шкіру на чолі. Але віднявши руки з чола він спостеріг, що біль зник. Заціпив зуби. Обличчя дістало вираз камяної апатії, губи й щоки обвисли, погляд став порожнім. Всі м'язи його тіла змякли, як в атлета підчас спочинку, готові кожної хвилі мов стріла спрямуватися куди треба.

У відповідь на цю начеб то зміну його особистости, він підвівся на ноги розрахованим, повним гідности, владним рухом. Відкашлявся. Простяг праву руку:

— Слухайте, хлопці, сказав він. — Я трохи був випив ідучи сюди. Сам не тямив, що роблю. Саме тепер мені спало на думку до кого я говорив. Я ледви не вмер на місці. Гляньте на нього. — Він показав грубим, коротким, волохатим пальцем на Молігена. — Він не хоче відповідати мені. Він боїться глянути на мене. Я знаю чому. Цеж він виказав на Френкі Мак Філіпа, і він знає, що я його бачив.

— Це брехня! — скрикнув Моліген, раптом випростовуючись і розкинувши руки й ноги, немов знеможений від великої втоми. Обличчя його викривилося страхом, здивуванням і гнівом. — Брехня, хлопці. Кажу вам брехня! Перед Пресвятою Дівою присягаю навколішках, що не виходив з хати сьогодні, хіба лише до церкви.

— Ага! Хлопці! — скрикнув Джипо схвильовано. — Вірте його присягам! Донощикові легко присягатись!

— Ніколи... — почав Моліген знову. Але два вартов перервали його, схопивши за руки, посадили назад і заткали рота хусткою.

В цю хвилину з кімнати, де було слідство, з револьвером у руці вискочив Галагер. Його бліде, худе обличчя палало гнівом. Очі блищали мов полум'ям. Він глипнув коротким поглядом на Джипо. Це вже не був той холодний, призирилий, поблажливий погляд, яким він дивився на нього в шинку. Це був погляд лютої, непохитної ненависти. Початок слідства переконав його в дечому.

Джипо ж дивився на Галагера приязно, довірливо.

— Осьде він, — сказав, показуючи на скорчене тіло Молігена. — Він сам знає, що йому вже край. Його почало корчити, як тільки я йому в очі правду сказав.

Відкривши рота він хрипко зареготався.

Галагер злегка усміхнувся, глянувши Джипові ввічі. В усмішці було щось діявольське. Така вона була нелюдська.

— Ходіть, ви обидва свідки, — сказав він зимно. — Ви, Нолен, і ви, Молген. Ви тепер потрібні на допиті. Введіть їх обох.

Джипо пішов жваво вздовж коридору, вимахував плечима, випинав груди, високо ніс голову. Молігена довелося майже нести. Він весь час гістерично хлипав. Вартові з револьверами неготові знову поставали біля дверей. Але тепер стояли спиною до коридору, обличчям до свідків, яких посадили на лаві перед більшим столом. Сиділи поруч себе. Два озброєні вартові, що ввели їх в кімнату, поставали за ними. Три суді сиділи напроти. Галагер сидів за меншим столом праворуч. Молголенд стояв за ним, заглядаючи йому через плече до того, що той читав. Мері Мак Філіп сиділа сама на лаві праворуч від судів.

Кілька хвилин була мертва тиша. Можна було чути як краплі води, одна по одній, падали в нерівних перерв з мурованої стелі на каміну підлогу коло стін. Тоді судя посередині промовив байдужим недбалим голосом:

— Товаришу Галагер, допитайте з Пітера Молігена.

Почувши своє прізвище, Моліген спробував зірватися на ноги, але вартовий, що стояв за ним придержав його. В той самий час Джипо поклав руку Молігенові на коліна і загрожуючо повернув до нього голову.

— Сиди тихо, ти тхір! — пробурчав він.

— Пітер Моліген, — почав Галагер, — дайте звіт з того, де ви були і що робили сьогодні в часі від півдня до півночі, коли вас привели сюди.

Заким відповів, Моліген дивився якийсь час на Галагера. Він очевидно пробував говорити. Уста йому ворушились, але з переляку язик прилип до горішних зубів. Він міг лиш щось невиразно булькотіти. Нарешті язик розв'язався й полився потік слів уривчастих, майже незрозумілих, мов гавкання пса. Він захлиснувся. Спинився. Як почав

говорити далі, мова його була вже рівна й майже спокійна. Його обхопила та незрозуміла сміливість, що дістають нервові й боязькі люди, опинившись у становищі, де вже немає місця обережності чи володінню собою.

— Що означає така ваша поведінка із робітником? — закричав він. — Ви кажете, що боретесь за свободу робітничої класи. Невже ви не могли знайти когось іншого, щоб арештувати й забрати з хати серед ночі, ніж мене, сухітника, ходячу смерть?.. А до того ще я мушу працювати аж шкіра мені на руках сблазить, краючи та шиючи в льоху, що більш скидається на барліг дикого звіря, аніж на людське помешкання. Мене...

— Моліген,—перебив Галагер спокійно, але рішучо, — я прошу вас дати мені справоздання з того, де ви були сьогодні в часі між полуднем та дванацятою вночі, та швидко. Не гайте часу, бо багато його не маємо.

Коротке Молігенове завзяття раптом зникло. Він жалібно оглянувся на всі боки. Бачив самі суворі, неприязні обличчя. Зітхнув і засунув руки глибоко в кишені свого плаща. Щільно обтягнув, руками в кишенях, плащ навколо себе і скоцюрбився на лаві. Почав говорити тихим несміливим голосом.

— Чекайте, — сказав він, дивлячись на підлогу. — Сьогодні опівдні, чи скажемо в обідню пору, якщо це вам все одно, я лежав у ліжку. З самого ранку у мене боліло в правім боці і я мусів лежати. Коло першої мати дала мені філіжанку чаю й яйце. Памятаю, я не міг їсти того яйця. Та це все одно. Я мусів устати з ліжка з огляду на те убрання, що треба скінчити для Міка Фолея, фірмана. Мушу виготовити його на п'ятницю, на весілля його дочки, в понеділок віддається вона за...

— Дайте спокій з Міковою дочкою, — обірвав йому Галагер. — Причім вона тут? Говоріть про себе.

Моліген закашлявся. Від скаженого кашлю він мало не впав із лави. Нарешті напад кашлю минув. Він сидів тремтячи і не міг говорити.

— Далі, тхоре, далі,—огризнувся на нього Джипо, штовхаючи його ліктем в ребра. — Кажі вже одразу тепер, бо все одно мусиш признатися.

Моліген глянув на Джипо. Уста в нього тремтіли. У великих чорних очах зясніли сльози. Страшна, масивна постать Джипо, п'яного але хитрого, в цю хвилину його не злякала. З якоїсь причини його розбита, залякана душа збрала до купи саме в ту хвилину велику силу духа. Марне обличчя засвітилося моральною силою. Мягко, ніжно з жалем, він вимовив:

— Не мені тебе судити, може бути, що ти невідповідальний.

— Грім би тебе вдарив! — Заревів Джипо, зірвавшись

на ноги. — Що він цим хоче сказати, команданте Галагер, що я не..від..невідповідальний? що він цим хоче сказати? Я хочу знати, на що він натякає?

— Сядьте, Нолен! — крикнув Галагер. — Сядьте зараз і сидіть тихо. Сідай, кажу!

Джипо сів з розмаху. Витріщився на Галагера тим зляканим, нерозуміючим поглядом пса, що його господар зганьбив, а він не знає защо. Вперше він зауважив, що в голосі Галагера дзвеніло щось холодне й небезпечне. Сидів нерушно зо дві хвилини, ледви дихаючи й міркував, що міг значити той ворожий тон в голосі Галагера.

Несвідомо він зійняв малий, пошарпаний круглий капелюх. Не дивлячись на нього, засунув його в праву кишеню.

Моліген почав знову говорити.

— Чекайте, — сказав він, — на чому я спинився? Ага! Вставши, я шив до пів на четверту, а може три чверти на четверту, коли прийшов Чарлі Керіген і сказав, що його брат Деві саме вийшов з в'язниці, де голодував вісімнадцять днів. Він тепер дома, сказав Чарлі. Добре, ми пішли до них нагору і розмовляли при чаю може до шостої. Була точно шоста, як я вийшов, бо дзвонили до церкви, як я йшов сходами додола і спинився, щоб перехреститись. Тоді заскочив додому, накинув плащ і пішов до церкви. Я саме під покутою, бо.. Він спинився й почервонів. — Зрештою, кому яке діло чому я...

— Гаразд, — обірвав його Галагер. — Нам не потрібно знати чому ви по-у-туєте. Нам потрібні лише факти, а не забобони. Ви пішли до церкви в шостій, чи точніше, кілька хвилин по шостій. Як далеко від вас до церкви?

— Може сто метрів, може й більше. Як іти навколо позз Кенів будинок, то менше, але як підете другим шляхом...

— К чорту другий шлях! Вибачте мені, міс Мак Філіп. Скажемо отже сто метрів. Ви прийшли до церкви може три по шостій. Так?

— А так... коло того.

— Далі! Як довго ви були в церкві?

— Я був у церкві може до пів на сьому. А тоді постояв коло дверей розмовляючи з о. Конроєм може десять хвилин. Він хотів довідатися...

— Чи ви ще з ким розмовляли, крім священника?

— Я саме хотів це сказати. Попрацавши з о. Конроєм, я зустрів Барнея Керігана.

— Де? Коло церкви?

— Коло церкви. Я відійшов може п'ятьдесят метрів, як міряти, хоч ми ніколи...

— Одну хвилину! Чи ви були коли членом Револьюційної Організації?

— Чому ви мене про це питаєте? Кому, як не вам, краще знати, коли я був?

— Були ви членом Революційної Організації?

— Авжеж був.

— Я вийшов з причин, що так само відомі й вам команданте Галагер, як і мені. Голос його задзвенів. — З Організації я вийшов тому, що єдина в світі людина, яку я любив, крім моєї старої матері, це б то моя сестра, через неї загинула. Але не мені осуджувати. Не мені...

— Дуже добре; — перервав Галагер. — Ви вийшли з Організації з особистих причин. Чи ви нарікаєте на когонебудь з членів Організації?

— Не нарікаю ні на кого, — сказав Моліген урочисто.

— Ви не мали жалю проти Френсіса Джозефа, Мак Філіпа?

— Хай Бог змилосердиться над його душею; — сказав Моліген, перехрестився і звів очі до гори. Тоді звернувся до панни Мак Філіп: — Присягаюся моєю безсмертною душею, панно Мак Філіп, що я не мав жалю до вашого брата.

— Гаразд, — сказав Галагер. — Скажіть, що ви робили, як попрощались з Барнеєм Керігеном?

— Тоді я пішов додому. Попрацював ще до восьмої години. Богато не зробив, бо хлопці ходили туди та сюди, та й очі в мене вже не ті, що колись, і газ у нас тепер, один сором для такого міста. Так чи сяк, а я скінчив камізолюку. Тоді пішов нагору до Джіма Деля на третім поверсі. Він бідний, оце третій рік хорує на нирки. Якби не пенсія, що дістає з Британської фльоти, то не знати, що з ним булоби, бо за ним нема кому доглянути. Ми курили й розмовляли може до десятої. Тоді я знову зійшов на долину. Мати саме вернулась додому то ми повечеряли чаєм з оселедцем. Тоді я посидів коло вогню, почитав газету, може до пів на дванайцятю. Почав лагодитись лягати спати, як прийшло трьох людей з Томі О' Коннором, наклали мені маску, втаскали мене в авто, з вашого дозволу сказавши, ніби злочинця якого. От і все.

Настала коротка павза. З тої чи іншої причини кожний з присутніх зітхнув.

— Дуже добре, Молігене, — сказав Галагер. — Цього досить.

Він устав і підійшов до столу судів. Вчотирьох вони розмовляли може зо дві хвилини. Той що сидів посередині вичитав невиразним голосом щось з паперу. Другий з судів записував скриплячи пером, Настала павза. Тоді знову пошепки почалася дискусія. Нарешті Галагер вернувся на своє місце.

— Нолен — сказав він цілком несподівано, — повторіть свою заяву відносно Петера Молігена, що ви мені зробили в чверть до дванайцяті в льокалі у Раяна на Тітстріт.

— Слухаю, команданте, — відповів відразу ж Джипо. Він задиркувато відкашлявся і відтарабанив своє оповідання про те, як бачив, що Моліген слідкував за Френсісом Мак Філіпом від реставрації Донбой. Він говорив голосно, ясно й виразно з провокуючими рухами і дивлючись Галагерові просто в вічі,

Джипо скінчив говорити. Його гучний, сильний голос, як він замовк, лишив по собі несподівану тишу. Настала знов коротка павза.

— Коли саме бачили ви Молігена коло реставрації? — спитав Галагер.

— Якраз пів до сьомої, — відповів відразу Джипо: — я саме перед тим глянув на годинник в голі.

— Дуже добре, — сказав Галагер. — Цього досить, Моліген. Панно Мак Філіп, коли саме прийшов ваш брат до хати?

— Він прийшов десять перед сьомою, відповіла Мері по короткій павзі, підчас якої вона злегка почервоніла, глянула на Галагера і знов на підлогу. Може трохи раніше, але не більш як на одну хвилину або дві. Я саме прийшла з бюро додому.

— Чи він згадував про те, щоб хто за ним слідкував?

— Ні. Навпаки, він був певний, що ніхто його не зауважив відколи він увійшов у місто в пів до шостої. Мати дуже була занепокоєна тим, що він прийшов до міста і просила його, щоб ішов відразу, та він був такий певний, що вона згодилася аби він переночував вдома. Він сказав, що бачився з Ноленом в реставрації. Казав, що більше ні з ким не розмовляв. Вийшовши з реставрації він пішов провулками, нігде не спинявся і ні з ким не розмовляв. Перейшов річку Залізним мостом. Було темно, як у ночі, через дощ та туман. Хто знає як Френкі звичайно ходив, прислухаючись до кожного звука, вуха насторожі як у лиса, тому тяжко повірити, щоб за ним слідкував хтось, а він того не зауважив. Він увійшов несподівано, не з вулиці, а з подвіря. Ми думали, що то його тінь, а не він сам, — сказала вона, здригнувшись від того спогаду. Спинилась і притулила хустку до обличчя.

— Дякую, панно Мак Філіп, — сказав Галагер. — Барней Керіген, чи ви тут?

— Керіген тут?

— Керіген!

— Тут. Іду, — обізвався голос звідкись з коридору.

Увійшов високий чоловік в чорнім мягкім капелюсі і новім, хоч помнятім уже плащі. На поясі поверх плаща був револьвер. Він ударив рукою в дах і спинився чекаючи.

— Ви зустрілись з Пітером Молігеном в пів до сьомої увечері спитав Галагер.

— Так, команданте, відповів Керіген. — Я зустрів

його на вулиці саме в ту пору. Він спинив мене і хотів довідатись чи я що знаю про..

— Дуже добре. Ви цілком певні, що це було в пів на сьому?

— Я не можу вам сказати з точністю до секунди, але не було не більше і не менше одної хвилини перед пів на сьому. Я скінчив працю в шостій: з набережної до Фарелі я звичайно йду двадцять хвилин. Отже у Фарелі я випив кварту пива, задержався на кілька хвилин погомоніти з хлопцями, а як вийшов то зустрів Пітера Молігена. Саме в пів на сьому, сказавби я.

— Дуже добре, — сказав Галагер, — верніться на вашу варту. Пітер Моліген, ви можете тепер йти. Вас відвезуть в тому самому авті, що й привезли сюди, дістанете також відшкодування за ваші турботи.

Він підійшов до судів і поспішно сказав щось пошепки. Вони всі згодились і сягли руками в кишені.

— Одну хвилину, Молігене, сказав він.

Всі дали йому грошей. Він додав ще з своєї кишені. Підійшов до Молігена; дав йому жменю срібла.

— Покищо вам стане цього. Я подивлюсь що ще можна буде зробити пізніше. Я пропоную вас Допомоговому Комітетові. Добраніч товаришу.

Моліген взяв, похиливши голову, гроші. Встав і пішов поспішно до дверей, не кажучи ні слова, й мнучи в руках капелюх, плащ його поволікся за ним. Він зник у дверях, тягнувши за собою свої пласкі ноги, немовби не свої. Закашлявся сухим, скрипучим кашлем і щез.

Вартові знов повставали на дверях. Галагер вернувся поволі до свого стола. Сів. Настала мертва тиша.

Тиша тревала може тільки дванацять секунд. Підчас цієї павзи Галагер витяг з кишені нотатку і почав перегортати листки, тоді як Молголенд нахилився йому через плече і щось пошепки говорив, а трьох судів, схиливши до купи голови, теж шелотіли між собою. Але Джипові цих дванацять секунд здавалися довгими, ніж дванацять років людині хорій на незічиму хворобу. Примари одна за другою пролітали у нього в голові. Це не були думки чи ідеї, але майже дотикальні примари, що матеріялізувалися здавалось в його мозку, немов у наслідок процесу думання якоїсь чужої істоти. Вся його хитрість і певність себе раптом схопила ота неімовірно чужа істота, і жбурнула з нього геть, мов дві кулі вистрілені в повітря.

Його певність себе вирвав з нього той неймовірний факт, що Моліген зник, що він на волі щей з грішми в кишені, що йому їх дав Галагер. Вони дали йому грошей. Вони назвали його товаришом. Вони обіцяли предкласти його справу Допомоговому Комітетові. Вони випустили його

на волю. Він пішов геть... Ісусе Христе, Маріє, Йосифе! Що це значило?

Він сидів, сміливо випростований, на своїй лаві, коли раптом невимовний жах стиснув його мозок. Напади того страху наступали на нього готові, закінчені, млосні, мов напади жовчної хвороби, гострі й пекучі мов багнетні рани, важкі й глухі як перебої серця. Сунули, один, два, три, чотири... десятки їх, облягаючи його мізок, плече до плеча, сунули лавою, ставали, міцні як мур і раптом зникали, беззвучно мов тіни, даючи місце другим. Було їх безліч, але кожен був сам по собі. Кожен мав особливий мовчазний зойк. Кожен мав свою питому діявольську усмішку. Кожен мав своє. Та згиньте ви всі! Найгірше, що він сам не розумів, що то було. Здавалось, що скований був ланцюгами і не мав сили з них проклятих визволитися. Мусів сидіти й далі, сміливо випростуваний на деревляній лаві і дозволити їм без опору залягати його мізок. Був безсилий. Холодний піт виступив з кожної пори його тіла.

Минуло чотири секунди. Тоді розум його почав помацки визнаватися поміж потворами, боязко, як слимак, якого діткнулись і він сховався у мушлю, удаючи мертвого, але виліз знов, обережно, недовіливо торкаючись стеблин трави своїми ріжками. Джипо розкрив уста. Втягнув у себе глибоко повітря, разом носом і ротом. Холодний піт відразу, потеплів. Кров ударила до голови бурхливим припливом. Він оскаженів. Спершу очі його звузилися, а на них насунулись вистаючі брови. Потім очі відкрилися і брови підвелися вгору, мов гармати, що їх наводять на ціль. Долішні щелепи опустилися. Голова почала методично працювати. Пострахи зникли й дали місце залізному намірові боротися до найгіршого кінця.

Кров, запалена алькоголем, дала йому свідомість великої фізичної сили. Він майже відчував радісне почуття з нагоди зробити з неї ужиток. Це був приплив тої дикої радості, що сповнює ірландську душу підчас небезпеки, могутній бойовий дух нашого народу, що повстав з гір і туманів, дзюркотливих потоків та безкрайого бурхливого моря.

Він оглянувся навколо, міряючи тих, з ким мав битися. ліворуч сиділа Мері Мак Філіп. Вона склала руки на колінах. Нахилилася злегка наперед і з нервовим вичікуючим виразом в очах дивилася на Галагера. Часом кидала зляканий погляд на Джипо, але очі її знов зверталися на обличчя Галагера немов причаровані. Ясно було, що вона злякана, що силкувалася тримати думки свої на молитві, яку шепотіли її уста. Джипо бачив як обличчя її тремтіло зі страху і знав, що її він не потребує боятися. Тоді глянув на трьох судів. Він знав тих замаскованих людей. Ці політичні діячі, були лиш ляльками в руках Галагера і боялися

зробити йому найменший опір. Галагер був його супротивник. Галагер і отой тхір Молголенд. Він бачив як вони радилися при малім столі. На них він спинив свій погляд.

Горячково почав укладати пляну, не тому, щоб сподівався чого від уложення пляну, лише тому, що саме уложення пляну було на його думку остаточною метою. Але не міг придумати жадного пляну. Вся його енергія була спрямована на те, щоб підтримати свою лютість в горячковому стані. Він слабо вовтузився з уривками думок, аж покинув це безнадійне заняття. Стиснув п'ясточки і поклав їх на кожне коліно. Двоє вартових, що стояли за ним, бачили як мязи у нього на спині здіймалися і випиналися під одежою.

Нагло тиша урвалася. Галагер підвівся з розкритим нотатником у руках. Підійшов до столу судів. Поклав нотатник на столі перед ними, показуючи на щось пальцем. Середній з судів на знак згоди кивнув головою. Галагер вернувся до свого стола й сів. Джипо слідкував за його кожним рухом із скаженою увагою. Хвилинку здавалося, що він готовий був скочити на ноги і кинутися на Галагера. Тоді двоє вартових на дверях і ті, що стояли за Джипо поклали пальці на курки своїх револьверів і злегка нахилилися наперед. Була напружена хвилина... Тоді Галагер глянув на Джипо і почав говорити суворим, але стриманим голосом.

— А тепер, Джипо, — почав він, — скажи нам, де ти був і що робив від шостої пополудні й досі, поки не прийшов сюди пів на першу. Та швидше. Не гай часу. Ми поспішаємо.

Джипо майже затулив очі. Обличчя його, здавалось, розпухло. Уста викривилися.

— Що вам до того, де я був? — крикнув він якимось чудним порожнім голосом. Здавалося в роті у нього пересохло.

— Ніколи не можна знати, — сказав Галагер недбало. — Може нам це цікаво булоб знати. Невже тобі не хочеться оповісти нам, як ти бавився, відколи зустрівся з Френсісом Мак Філіпом у шостій годині в реставрації Донбой і до часу, аж прийшов сюди?

— А що, як я не оповім вам, що ви мені зробите, га?

— Ну, я тобі того не скажу. Але ми можемо багато дечого зробити. Ти це сам знаєш, хіба ні? Ти маєш вибір у справі. Або ти мені скажеш, або я сам візьму на себе труд оповісти тобі й судям, — він помовчав на хвилину і додав, — за допомогою осьде Бартлея Молголенда.

Він подивився на Джипо холодним байдужим поглядом, яким людина дивиться на статую. Груди Джипо здіймалися й падали. Він не був приготований до такого одвертого нападу від Галагера. Він сподівався, що Галагер почне з своєї звичайної тактики, лагідної й поблажливої, в надії, що доведе свою жертву до того, що та необережно випустить не-

обдумане слово з уст. Джипо відчував себе навіть діткну тим в своїх правах цим образливо одвертим і провокуючим нападом. Галагер не робив йому навіть чести гратися з ним. Хіба він уже все знає? Невже?

Остання крапля панування над собою покинула Джипо. Він віддався сказові. Горячкова хвиля лютости заляла його. Він затиснув п'ястуки так, що кістки затріщали. Права нога так напружилася, що він посунув чоботом, шкрябаючи по кам'яній підлозі, поки вдарив ним об деревляну лавку. Коліна його затремтіли. Він одкрив уста і—зревів. Полився потік ледві зрозумілих блюзнірчих прокльонів та гидкої лайки на Галагера. Він ревів, випльовуючи їх в якомусь безконечному реченні без дієслів, без заіменників і сполучників. Ревів, доки не був примушений перевести дух.

Як Джипо спинився, стало чути ридання Мері Мак Філіп. Вона тремтіла цілим тілом і хлипала. Галагер устав, пройшов повз Джипо, не звертаючи на нього найменшої уваги, і взяв Мері за руку. Підвів її до стола судів.

— Мені цей свідок більше непотрібний, — сказав він, — можу я її завести до іншої кімнати?

Суді згодилися. Він вивів Мері з кімнати. Джипо всюди слідував за ним очима. Він не міг одвести свого безжального погляду і здавалося стратив усяку здібність керувати своїми рухами. Ноги в нього спазматично тремтіли. Галагер вернувся і сів коло свого стола.

Очі Джипо не покидали обличчя Галагера. Вибухоставив його цілком порожнім немов витрушений лантух. Під грудьми в нього боліло. Промовці на галасливих вічах знають цей біль, коли говорили понад годину під справжнім градом скажених перебивань. Очі в нього були засліплені. Якась сила примушувала його не зводити очей з Галагера. Підсвідомо він реагував на кожний рух Галагерового обличчя. При кожнім навіть найменшій русі Галагера він відчував гострий біль під грудьми. Його особливо тероризувала звичка Галагера ворухити щелепами, заціплюючи зуби.

Як і перше, агонія його тривала лише кілька хвилин, підчас яких Галагер, накупивши чоло, розглядав деякі паперці у себе на столі. Галагер знов заговорив.

Тоді з Джипо знов сталась дивна зміна. Бо відразу, як тільки Галагер заговорив, він відчув несподівану полегшу. Він глибоко віддихнув. По цілому його тілу пробіг легкий приємний трепіт, немов свіжий вітерець з моря в душний літній день. Щелепи його знов стулилися. Голос Галагера мав цілком інший тон. Став м'якший. Став приязний. Став... на правду... став... переконуючим... Отже була ще надія... Повинна бути ще надія.

— Що ти нам хотів сказати, Джипо, — спитав Галагер. — Нащо ти оповідав нам усі байки про Молігена? Як ти не встидався? Якби ти навіть і мав щось проти чоловіка,

то з якої причини отаке на нього клепати? Господи Боже! Ти дивний чоловік, Джипо! Як тобі спало на думку сказати мені, що ти його бачив сьогодні увечері коло реставрації Донбой, коли ми добре знаємо, що в ту саму хвилину він був сто метрів від своєї власної хати, отже за три милі або й більше звідти? Чи ти був п'яний, чи що?

— Сам знаю, що був п'яний, — скрикнув Джипо, радісно хапаючись за нагоду, що йому приязно давав Галагер.

Злобні почуття зникли. Його ціла душа жадібно потяглася назустріч Галагерові, благаючи помочі. Промовивши перше речення, він хвилину помовчав. Мовчки, нахилившись наперед, він пильно дивився на Галагера, немов сподіваючись, що той докінчить за нього. Але тому, що уста Галагера лишалися замкнені, він горячково поспішив говорити, ніби спотикаючись на різні небезпечні перешкоди. Голос його тремтів і уривався:

— Присягаюсь Богом, що я бачив, як він вийшов з дверей реставрації і побіг вздовж вулиці за Франкі. Якщо то не він був, то хтось дуже до нього подібний, бо по його плечах я скрізь пізнавби його.

— Ти сказав мені, — казав далі Галагер, — що побігши слідом через ціле місто за Молігеном, ти згубив його... Де то було, що ти мені сказав, що згубив його? Я тепер забув.

Джипо змішався й затремтів. Господи милосерний, що він таке сказав? Неодмінно треба сказати те саме, що вже раз сказав. Але він не міг собі пригадати, що казав, ніби слідкував за Молігеном через ціле місто. Чи він це казав, чи ні? Чоло в нього палало. В голові мов молотом гупало і біль від того сліпив йому очі. Майже несвідомо він підніс руку до чола і прсбелькотів жалісно тоненьким голосом, якось дчтинно і гістерично:

— Команданте, я зовсім заплутався, я не можу нічого собі пригадати.

Гидко і разом з тим жалко було чути цей крик болю й цілковитої розпуки від такого велитня.

— То добре, — сказав Галагер, — заспокійся. Нам треба тільки розплутати цю справу. Отже візьмемося до того вдвох, то може якось дійдемо краю. Найкраще буде почати з кінця. Так розплутуватимемо, поки не дійдемо до того місця, де ти згубив того чоловіка, що слідкував від реставрації за Френкі Мак Філіпом. В такому разі ми почнемо з того, де ти був перед тим, як прийшов сюди. Бартлей Молголенд каже нам, що ти був у тітки Беті з дівкою Мегі Коннемара. Бартлей бачив на власні очі, як ти їй давав два фунтові білети. В кімнаті було три порожні пляшки від віскі. Очевидно ти за них заплатив. Ну щож? Чоловік має право пити власне віскі, якщо заплатив за те власними грішми. До нашої справи це не має ніякого відношення, чи так,

Джипо? Ніякісенького. Ми лише хочемо прослідити чоловіка, що пішов з реставрації услід за Френкі Мак Філіпом. Щож далі? Приятелька твоя, на ймення Кеті Фокс, сказала Молголендові, що ти дав у тітки Беті три фунти якійсь англійці, та ще два фунти тітці Беті, що та англійка їй була винна. Ти дав їй на дорогу до Лондону. Так ніби в тітки Беті рятунковий притулок для прибудних. Ну щож? Це, розуміється, знов ніякого відношення до нашої справи не має. Чоловік має право робити із своїми власними грішми що хоче... Але, Джипо! — скрикнув він, вдаривши рукою по столі і зареготавшись якимсь дивним сміхом. — Ти знаменито погуляв! Лиш звідки ти взяв усі ті гроші? Га? помалу, не хвилу й. Я знаю, що не моє діло. Але ти хочеш, щоб тебе прийняли назад до Організації... А тимчасом про тебе погані чутки. Сам знаєш, як хутко погана справа біжить у нас в Дубліні. Страх, як хутко? Але факт, що люди оповідають, ніби то хтось обрабував моряків, американських моряків, на задвірю у Касіді. Правда, це, розуміється, тільки чутки. Але ста твоя приятелька, Кеті Фокс, за ті чутки відповідає, як каже Бартлей Молголенд. Очевидно, це вона їх пустила. Вигадала цю байку, очевидно, з досади, що ти пішов до іншої. Або... Тепер, Джипо, скажи мені, чи правда тому? Чи ти справді обрабував моряків?

Джипо стрепенувся, мов прокинувся з важкого сну. В голові у нього гупало: гуп, гуп, гуп! Думки напружувалися, що йому сказати? Сказати: „так“, чи „ні“? Якщо він скаже „так“, йогож відразу спіймають на брехні. Як скаже „ні“, чи зможе він в інший спосіб пояснити, звідки він дістав гроші? Кілька таких питань разом повстало у нього в голові. Його охопили сумніви й непевність. Він зовсім заплутався. Голова в нього стала мов смітник. Не було ні початку, ані краю якійсь послідовній думці.

— Команданте,—сказав він знов, доторкнувшись чола.— Я нічого не розумію. В мене болить голова. Я мабуть п'яний.

І знов той самий зляканий, конаючий голос страченої людської душі. Слабий, тоненький дитячий голос з уст велитня.

— Ну, то байдуже, — сказав Галагер весело, — лишім те. Підім далі. Перед тим, як ти пішов до тітки Беті, Молголенд бачив тебе в реставрації. де ти всіх частував. Він каже, що ти видав там може фунт. Два фунти, три фунти, два фунти, один фунт... Ну щож? Ти, очевидно, був в дуже щедру настрої. Розуміється, американським матросам добре платять. Кидав, кажуть, грішми на всі боки, га? Мов той мільонер! Але то твоя власна справа. Ми тільки хочемо розплутати нашу. Наша справа дуже проста: хто вказав поліції на нашого товариша Френсіса Джозефа Мак Філіпа?

Галагер вимовив це речення поволі і голосно, дивлю-

чись пильно на Джипа. Джипо стрепенувся. Розкрив рота. Але мовчав і тільки губи ворушилися повторюючи беззвучно слова, сказані Галагером.

Галагер слідкував за рухами Джипових уст з холодним зацікавленням. Тоді злегка усміхнувся, перше, ніж говорив далі:

— Передтим, розуміється, я сам бачив тебе в льокалі у... як його... Раяна на Тітстріт. Там ти оповів мені оту смішну історію про Молігена. Ха-ха-ха! Ха-ха-ха!

Галагер раптом зареготався, взявшись у боки і закинувши назад голову. Джипо майже підскочив на своїй лаві. Він увесь тремтів.

— Чи хто коли чув щось подібне, — казав далі Галагер, удаючи, що душиться від сміху. — Я не розумію, нащо ти мені оповів таку історію, Джипо. Просто не розумію. Але хто те може знати... Нам треба посунути нашу справу далі. Час біжить, а нам ще чимало треба сьогодні вночі поладити. Чимало, Джипо. Ну, далі. Передтим, як зайшов до льокалю, ти був у хаті у Мак Філіпів, 44 Тітстріт. І там також ти поведився якось по дурному, як каже Бартлей Молголенд. Розуміється, я беру на увагу, що ти був збентежений і засмучений смертю товариша. Але всеж таки... Чи ти пам'ятаєш, що давав пані Мак Філіп гроші, що випали на підлогу у тебе з кишені? Нашо ти це робив? Га? Той вечір ти скрізь лишав по собі золотий слід. Еолілиби ми так легко прослідити того чоловіка, що ти його бачив, як він виходив із реставрації Донбой услід за Френкі. Але нащо ти дав тих кілька шилінгів пані Мак Філіп і сказав, що це всі твої гроші, коли ти добре знав, що в кишені в тебе є далеко більше?

— Не знаю, — прохрипів Джипо.

Голос його вже не був дитячим, тоненьким. Він знов зчівнів.

— Може ти й тоді був п'яний? — підказав йому Галагер, майже захоплено, так ніби він умісне старався виправдати дурниці Джипові. — Може ти був п'яний? Що?

— Хіба я вам не сказав уже раз, що був п'яний? — буркнув Джипо.

— Ага! Я знав, що ти був п'яний. Деж ти напився?

— Не можу вам сказати де, знаю лише, що я пив з Кеті Фокс.

— Ага! Тепер ми знаємо! — скрикнув Галагер, вдаривши рукою по столі.

— Що ви знаєте? — заревів Джипо, нахилившись наперед і важко дихаючи. Він розтулив п'ястуки і розчепірів пальці, мов пазурі. Розставив ноги, готовий скочити. — Що ви знаєте, команданте? — заревів він хрипко.

Галагер узяв свій пістоль і стукнув дулом тричі по столі. Двоє вартових спрямували свої револьвери Джипові:

в спину. Суді, що досі спокійно палили цигарки, випростувалися. Молголенд зробив легкий рух в напрямі до дверей.

Тоді Джипо важко впав на свій осліп. Страшний чар холодного погляду Галагерових очей висмоктав геть чисто з нього силу. Знеможено дихаючи він сидів тихо. Напруження знов спало. Галагер поклав пістоль на стіл і усміхнувся.

— Нема чого так розяруватися, Джипо, — сказав він. — Я саме казав, що випиваючи з Кеті Фокс, ти й сказав, що обрабував матроса на задвірю Касідієвого льокалю. Може бути вона спитала в тебе просто з цікавості, звідки в тебе взялися гроші, а ти відповів їй жартом. Всі ми знаємо, які чудні бувають жінки. Та це не має значіння. Має значіння лише от що: чи ти можеш собі пригадати, яка тоді була година? Як ти пив із Кеті Фокс? Яка була тоді година?

— Не можу сказати, — уперто твердив Джипо. — Я п'яний і нічого не пам'ятаю.

— Це велика шкода, — сказав Галагер, — бо нам дуже важко довідатися, яка тоді була година. Якби ми змогли довідатися, яка тоді була година, то напевне змогли б довідатися багато чого іншого. Скажемо, що тоді була дев'ята. Це не було б великою помилкою? Як ти думаєш, Джипо?

— Почім я знаю, яка тоді була година? — заревів Джипо. — Яж вам кажу, що я тоді був п'яний.

— Ну нехай, — казав далі Галагер, все більше й більше захоплюючись, — нехай буде дев'ята. Скажемо, що тоді була дев'ята.

Він спинився. Обличчя його почало оживлятися, на чолі з'явилися зморщкі. Очі не були вже мов з криці й холодні. Вони палали вогнем, були повні руху й напруження. Весь час погляд його вертався до Джипового обличчя. Уста його, навпаки, заломилися в куточках в дивну суху усмішку. Голос став тонший і мельодійніший, з нього брызжав сміх.

— От ми й спинилися на дев'ятій годині, — казав далі. — Нема краще, як отак розглядати назад годину по годині. Ніколи не знаєш сам, до чого дійдеш. Кожної хвилини тепер ми можемо знайти щось нове. Так, Джипо? За кілька хвилин ми можемо наскочити на того чоловіка, що виказав на Френкі Мак Філіпа. Ми можемо наскочити на нього. Гей! Тихо там, Джипо! Я кажу наскочити на того чоловіка, що стежив за Френкі Мак Фліпом з реставрації Дэнбой, як ти сам бачив. Чи мігби ти, Джипо, описати судям того чоловіка, якого ти бачив? Ти кажеш, він був подібний до Молігена? Кажі, чоловіче. Говори, кажу тобі! — закричав він.

Але Джипо не був уже в стані говорити.

З ним сталася раптова зміна. Як буря вибухає в душний день над спокійним морем, роздирає його гладеньку поверхню і вкриває її чорними ямами й високими, вкритими

білою піною бурунами, так його душа й тіло реагували на раптові блискавиці в очах у Галагера та на небезпечний залім в його голосі, де дзвеніли пстаємні погрози та диявольська гра словами. Він розлізся у величезну аморфну, мов дриглі масу, що тремтіла й звивалась на ослоні, в копицю безпомічних частин людського тіла, що лежали купою в безладі. Голова схилилась на груди й моталася сюди й туди на всі боки. Очі глибоко запали. Обличчя стало сіре, мов попіл і не рухалося. Ноги під ним підігнулися. Тулуб зобгався, мов невідпертий мур, що посунувся зі своїх підвалів. Ціле його тіло колибалось й тремтіло якимсь жахливим дріжанням, потворним, нелюдським. Гидко було дивитися на цей прояв людської дегенерації, понижуючий, нікчемний, а разом із тим гідний жалю, співчуття в своїй безпомічності.

Ціла безліч століть людського розвою, що лишили свої сліди на цім тілі, аби зробити з нього світлу подобу богорівної людини, зникли підчас цього конання, лишивши саму хаотичну купу дріжачих частин тіла та відблиск страшних примар на обличчі, що викривляли його риси.

Навіть цим суворим людям навколо, страшно було на це дивитись. Навіть їх жорстокі душі побачили перед собою дивний привид, невідоме й несподіване зявище, що трапляється деяким раз на життю, а багатьом то й ніколи — бачити нагу людську душу, без жадних покровів цивілізації, як вона лежить нага, нагісенька, пририта смертельним страхом, безпомічна і без надії на милосердя. На хвилину вони забули свою неназисть до нього. Вони забули, що ця безпомічна, безформна маса була загрозою їхньому життю. Вони забули, що це гадина, яку вони повинні розтоптати. В ту хвилину вони знали лише, що це бідна, слаба людська істота, як і вони самі, слаба й безпомічна в стражданню, тремтяча в одвічних муках боротьби людської душі зі страхом болю й смерті.

Уста їм розкрилися. Очі м'ягшали. Одні робили несвідомі рухи руками, інші ногами, несвідомі рухи, непомітні для мозку. Бо мозок їхній дисциплінований ідким впливом ненависти, був байдужий і мовчав.

Одна людина розкошувала в Джиповім конанню. Вона розкошувала в нім несвідомо. Вона уже не здавала собі справи зі своїх емоцій. Вона збожеволіла, опяніла від шалу своєї зненависти. Та людина — був Галагер.

Він злегка підвівся, мовчки оперся на стіл обома руками, мов пантера, що шукає опертя для скоку. Його худе, бліде, лиснюче обличчя світилося пристрасною нетерпеливістю, немов закоханий назустріч своїй коханій. Та це не було чисте, сяюче нетерпеливістю кохання Уста його сміялися, тонкі, викривлені червоні губи заломлювалися то догори, то надолину, відкриваючи білі зціплені зуби. Очі бли-

щали. Шкіра на чолі тремтіла. Руки дріжали. Ціле тіло злегка тремтіло тим дрібним трепетом, що пробігає по тілі сетера, як він пильнує свою здобичу. Він поволи встав за столу. Перекинув праву ногу через крісло, щоб не стукнути ним. Відділив своє тіло від дотику зі столом і кріслом. Не спускав очей з Джипового обличчя. Стояв зігнувшись. Голова нахилена наперед, майже нарівні з похиленими плечима. Правою рукою помацки шукав на столі свій пістоль. Його пальці знайшли його. Помалу його обхопили. Вказівний палець шукав курка і знайшов його. Він узяв пістоль із столу. Рвучким рухом спрямував дуло Джипові на груди. Зробив один короткий крок наперед.

Джипо заверещав і закрити обличчя, затуляючи очі. Але майже відразу відвів руки. Вони звисли йому по обидва боки. Він був примушений дивитися Галагерові у вічі. Він не міг сховатися від тих очей. Вони пекли його, якщо він сам у них не дивився.

Галагер заговорив. Ледви чутким голосом. Голос був м'який і солодкий, мов дівчини.

— Ти, здається, стратив голос, — прошепотів він, — то краще я сам тобі скажу, хто є той чоловік. Його непотрібно описувати судям. Вони можуть бачити його на власні очі. Я навіть назву судям ім'я викажчика, що зрадив свого товариша Френсіса Мак Філіпа. Я покажу його своєю рукою. Осьде він! — скрикнув він раптом страшним голосом, повертаючись до судів і вказуючи пістолем на Джипо. — Товариші, осьде викажчик, це він, Джипо Нолен, що сидить осьде на ослоні.

Він ледви скінчив, як у Джипо вирвався здушений крик, як у німої тварини в передсмертному конанню. Він упав наперед на підлогу. На устах була піна. Зняв тремтячі руки до Галагера.

— Команданте! — скрикнув він, — я не знав, що я робив. Присягаюсь Богом, я не знав, що робив. Невже ви не розумієте? — Крик його перейшов у лемент і він поплазував по підлозі до Галагерових ніг. Звівся навколішки, спираючись на руки, засапаний кричав: — Невже ніхто тут не може йому сказати, чому я це зробив? Бо я не можу йому сказати. Голова мені розвалюється. Команданте! Ми вдвох, команданте... Ми зробимо плян...

Голос його перейшов у невиразне белькотання, як він схопив Галагера руками за чоботи і знов упав на підлогу. Широкі губи, що намагалися цілувати Галагерові чоботи, цілували кам'яну підлогу. Галагер відштовхнув його скарлючені руки ногою і суворо крикнув:

— Візьміть його до камери і поставте пильну сторожу.

Четверо озброєних кинулись наперед і нахилились, щоб схопити Джипо. Але ледви вони його діткнулися, як він увесь напружився. Встав разом із ними на ноги, відчуваючи

незрозумілий приплив сили. Одним рухом тіла він зтрисив із себе всіх чотирьох. Та в ту ж хвилину, як зібрався кинутись на Галагера, вони знов з одностайним криком схопили його. Він на хвилину коливався на напружених ногах, заточуючись під вагою чотирьох чоловіків, двох на спині та двох, що повисли навколо стану. Тоді захрипівши з напруження, зробив правою ногою один рвучкий, напружений крок наперед, гупнув дзв'яком ногою по підлозі і одкинувся всім тілом назад. Двох, що були в нього на спині, схопилися руками йому за шию, стукнувшись головами, ноги їхні злетіли в повітря. Знявся крик: „Спиніть його! Поможіть! Поможіть!

Суді повставали від стола і стояли під стіною, не знаючи, чи їм тікати, чи кидатись на поміч.

Молголенд смикнув схвильовано Галагера за руку.

— Я стрільну, команданте, — прршепотів він.

— Не стріляйте, — обізвався Галагер невиразним, мов сонним голосом.

З сумовитою посмішкою він дивився мов у сні на боротьбу.

— Не стріляйте. Він ще не засуджений. Не стріляйте, кажу вам!

Тоді Молголеид зігнувся й кинувся Джипо на ноги, силкуючись обхопити їх своїми руками. Тепер їх висіло на Джипові аж п'ятеро. Він був мов той Ляокон, обповитий зміями. Стояв випростувавшись, напруживши кожний м'яз тіла.

Тоді кинувся праворуч до дверей з усім тим тягарем людських тіл на собі, коливаючись під вагою тої мягкой і засапано маси. Нерівними рухами наблизився може на три кроки до дверей. Побачив двері. Величезним зусиллям, від якого затріщали його м'язи, струснув із себе тих, що були на шії й на спині. Вони посунулись на долину, шкрябаючи нігтями одержу вздовж його спини. Почепились у нього на клубок. Нахилившись, він заходився тоді коло тих, що висіли у нього на ногах. Помацки його руки схопили Молголенда за чуба, шукаючи горла, щоб задушити. Коли раптовий тупіт ніг перебив йому. Він підвів голову.

З коридору, крізь двері на нього кинулося більше. На хвилину він бачив їх: розпалені очі, заціплені зуби та скарлючені руки, як кинулись на нього. Тепер він, нахиливши голову, посунув на нових ворогів. Примусив їх відступити купою до дверей. Вони попадали серед криків, проклонів та стогону. Раптом великі Джипові черевики стреміли у повітрі посеред накопичених людських тіл, а Молголендове бліде обличчя виглядало з усмішкою зпоміж них...

Як його витягнули зпоміж накопичених людських тіл, він був ущрть знеможений. Чотирьох людей зв'язали йому на спині руки. Тоді потягли його вздовж коридору до вяз-

ниці. Розв'язали і вкинули до середини. Двері засунули на засув.

В третій годині, одинацять хвилин — Джипа засудили на смерть. Троє судів віддалилися, доручивши Галагерові подбати про виконання засуду.

(Перекл. з англійського
Ганна Чикаленко).

Богдан Галайчук

Україніка в політичних енциклопедіях

Інформувати чужинців про Україну — завдання зовсім нелегке. Умістити статю в поважнішому журналі незвичайно важко, у другорядному періодичу, подібно як у щоденнику — її ділання буде наскрізь ефемерне. Щоби дати своїй праці трівкішу форму, видати її окремою брошурою, треба дещо грошей та і тут годі робити собі надто рожеві ілюзії щодо її впливу. Тимбільше, що книжковий ринок кожної більшої нації переладований — виданнями куди краще розрекламованими і... куди цікавішими для публіки.

Тому великого значіння набирає для нас спеціальний рід публікацій, якими є енциклопедії, зокремаж політичні. Останні призначені для публіки менше численної, зате цікавішої для нас своєю якістю — для пресового й політичного світу. Поміщена там замітка не спричинює видатків, зате стає вічною. Людина заходу дуже любить авторитети — та нажалми їх дуже мало маємо за собою. Тому статя про Україну, вміщена під окладинкою, на якій видніє імя людини чи назва установи, з загальним поважанням, є прегарним оружям проти ворожої пропаганди, зокремаж тієї, найбільш небезпечної, що трактує українську державність *per non est*. Опинитися у загальній енциклопедії — це бути визнаним у науковому світі, опинитися у політичній — це бути визнаним у політичному. А що не наука рішає про судьбу країв та народів, лише політика, вона для нас цікавіша.

Найширший тематично „Staatslexikon“ (herausgegeben von Hermann Sacher, V neubearbeitete Auflage, Freiburg in Breisgau 1926—32. 5 Bände) вміщує всі ділянки публичного життя в популярній формі загальних інформацій; два інші присвячені виключно міжнароднім справам. „Дипломатичний словар“ (Academie Diplomatique Internationale: Dictionnaire diplomatique. Paris.) цікавий тим, що всі гасла — крім коротких інформативних — написані 27 головами урядів, 47 міністрами закордонних справ і 512 амба-